

DOI: 10.18523/2617-2607.2025.15.4-18

УДК 343.214:340.1

Владислав Барильченко

Аспірант факультету правничих наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія»;
юридичний консультант Global Rights Compliance, Київ, Україна

<https://orcid.org/0009-0000-5625-190>

vladyslav.barylchenko@ukma.edu.ua

ТЛУМАЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕЖІ

У статті розглянуто особливості тлумачення в кримінальному праві, що з огляду на специфіку цієї галузі права є актуальним питанням на сьогодні. Особливу увагу приділено саме розширювальному тлумаченню кримінально-правових норм, що досі викликає гострі дискусії в наукових колах. Проведено стислий огляд історії розвитку поняття тлумачення в праві та зміни ставлення до нього. Звернено увагу на особливості поділу галузей права на приватні та публічні, необхідність такого поділу, а також його вплив на процес тлумачення правових норм. Наголошено, що через особливості норм кримінального права ця галузь не належить ні до приватно-правових, ні до публічно-правових. Досліджено ставлення науковців, а також позиції судів до тлумачення норм кримінального права, зокрема за обсягом. Зроблено висновок, що в окремих випадках кримінально-правові норми можуть тлумачити розширено і такий процес є невідворотним, водночас питання меж такого тлумачення залишається дискусійним і потребує вирішення для забезпечення ефективного та справедливого правозастосування.

Ключові слова: розширене тлумачення, межі тлумачення, тлумачення кримінально-правових норм.

Постановка проблеми

Тлумачення норм права є одним із ключових питань у юридичній науці, адже саме тлумачення здатне забезпечити ефективне застосування правових норм та, як наслідок, належний рівень регулювання суспільних відносин. Тлумачення є багатогранним і складним процесом, який досліджують протягом тривалого часу. Однак все ж є низка проблемних питань, які потребують вивчення.

Однією з таких проблем у сфері тлумачення є інтерпретаційна діяльність саме в кримінальному праві. Особливо гострими є дискусії щодо можливості розширеного тлумачення кримінально-правових норм. Через специфіку цієї сфери права дослідження означеної проблеми є важливими й актуальними.

Упродовж тривалого часу існує переконання, що кримінальні норми можна тлумачити лише буквально та не допускається можливість застосування розширеного тлумачення. Проте непоодинокими є думки про допустимість розширеного тлумачення таких норм у певних випадках. Важливо спробувати дійти згоди в цьому питанні, адже тлумачення кримінального права в належний спосіб забезпечить дотримання прав і законних інтересів громадян. Обмеження лише буквально тлумаченням може створити додаткові перешкоди в захисті прав людини та унеможливить належне функціонування правової системи.

У цій статті ми розглянемо особливості та межі тлумачення в кримінальному праві крізь призму загальних знань про тлумачення. Для цього ми стисло окреслимо історію становлення та розвитку поняття «тлумачення», виокремимо основні види тлумачення, звернемо увагу на особливості, притаманні тлумаченню в приватному та публічному праві, розглянемо питання заборони розширеного тлумачення в публічному праві, у тому числі кримінальному, а також з'ясуємо, якими є винятки та коли кримінальне право може тлумачитися розширено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тлумаченню норм права присвячено велику кількість праць, проте тлумачення, зокрема розширювальне, норм саме кримінального права потребує подальших досліджень.

Однією з перших ґрунтовних робіт, присвячених тлумаченню норм кримінального права, була праця П. Елькінд «Тлумачення і застосування норм кримінально-процесуального права», видана ще в 1967 році. За часів незалежності вітчизняні науковці О. Капліна, О. Дудоров та С. Хилук також активно займаються питанням тлумачення норм кримінального права і мають у своєму доробку низку праць.

Серед закордонних учених значну увагу питанню тлумачення норм кримінального права приділяв Р. Дворкін. Також це питання активно досліджують Дж. Флетчер, К. Роземонд, Б. Янсен, Д. Канале та Дж. Тузет.

Однак варто додати, що питання тлумачення норм кримінального права має багато аспектів, які потребують подальших досліджень. Зокрема, варто зосередити увагу на розширювальному тлумаченні в кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу

Історія розвитку поняття «тлумачення» сягає своїм корінням ще античних часів — Стародавнього Риму та Стародавньої Греції. Античні філософи у своїх працях (Платон («Держава», «Законо», «Політик»), Арістотель («Політика»), Цицерон («Про державу», «Про закони», «Про природу богів»)) викладали власні роздуми щодо різних явищ та надавали їм власну інтерпретацію. Зокрема, розмірковували про поняття «справедливість».

Арістотель писав, зокрема, про верховенство закону, який, на його думку, не виходить від правителя, а навпаки — правитель послуговується такими законами:

...хто вимагає, аби панував закон, очевидно, хоче, щоб панували божество і розум, а хто вимагає, аби панувала людина, проявляє (у своїй вимозі) певне дикунство; бо пристрасть саме і є таким (чимось тваринячим), до того ж вона зводить навіть найкращих правителів з істинного шляху; навпаки, закон — це розум поза пристрастями і бажаннями¹.

Доба Середньовіччя характеризується значним зростанням ролі релігії у всіх сферах життя, тому тлумачення більшою мірою застосовують до теологічних текстів, а не права. Однак тлумачення знаходило застосування й у світському житті. Середньовічні правителі використовували юристів та їхнє вміння надавати тлумачення для обґрунтування своєї необмеженої влади. Тлумачення зазнавав *lex regia* (царський, або королівський, закон), за яким верховна влада та суверенітет добровільно передавалися від народу до правителя. Згідно з тлумаченням, передана влада від народу до правителя була незворотною. Свою позицію правники підкріплювали посиленням на давньоримського юриста Ульпіана, який зазначав: «Те, що до вподоби князю, має силу закону, оскільки з королівським законом, який був прийнятий про його правління, народ передає йому і в ньому всю свою владу і силу»².

З настанням доби Ренесансу застосування тлумачення набуло нового розвитку. У цей період зародилося багато нових шкіл з новими підходами та практиками, які зверталися до спадку юристів і філософів Стародавнього Риму та Стародавньої Греції. Предметом тлумачення стають не лише закони, а й теологічні, літературні, історичні тексти, а також починають застосовувати загальнофілософський, філософсько-герменевтичний підхід. Як зазначає Маклін, тлумачення в цей період зводилося до відтворення, оскільки питання нормотворення ще активно не порушували³.

В українській історії розвиток тлумачення також відбувався упродовж тривалого часу. Про це варто говорити, починаючи з історії Київської Держави. З прийняттям християнства у суспільстві змінилися погляди на багато речей. Відбулося часткове змішання традицій, які побутували на цих землях протягом минулих століть, та нової християнської ідеології. Це мало відображення і в розвитку тлумачення на території сучасної України⁴.

¹ Арістотель, *Політика*, пер. з давньогр. О. Кислюк (Київ: Основи, 2000), 59.

² David Johnston, *The Cambridge Companion to Roman Law* (Cambridge University Press, 2015), 389.

³ Євген Зверев, «Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика» (автореф. дис. канд. юрид. наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2015), <https://core.ac.uk/reader/149245860>.

⁴ В. С. Малента, «Історичні аспекти становлення тлумачення норм права», *Вісник Академії адвокатури України* 1 (2010): 20, http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_1_5.

Розвиток тлумачення можна простежити в багатьох давньоруських джерелах, серед яких: «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Успенський збірник», «Моління» Даниїла Заточника, «Слова» Кирила Туровського, «Послання» Кліма Смолятича, «Повчання» Володимира Мономаха, «Житіє Бориса і Гліба», «Вчення» Кирила Новгородця, «Повість минулих літ», «Руська правда» та ін.⁵

Митрополит Іларіон був одним із перших, хто на території сучасної України застосував тлумачення на такому рівні. У своїх працях він, зокрема, описував співвідношення понять «закон» і «благодать». «Закон» Іларіон порівнював із рабством, а «благодать» — із свободою, співвідносячи їх як єдність теперішнього (те, що існує зараз) та потенційного (те, що може існувати в майбутньому), що змінюють одне одного⁶.

Варто зазначити, що історія знала випадки, коли тлумачення сприймали негативно. Візантійський імператор Юстиніан заборонив тлумачити свої Дигести, вказуючи на те, що вони належним чином регулюють усі питання і не дають підстав для сумнівів. Юстиніан вважав, що робота юристів щодо тлумачення правових норм негативно впливає на їх ефективне застосування, оскільки нагромаджує стислі норми зайвим текстом⁷. Під час видання «Corpus juris civilis» Юстиніан наказав, щоб у разі будь-яких сумнівів суди зверталися за роз'ясненням норм до нього самого⁸.

Упродовж XVII–XIX ст. панувала думка про зрозумілість і довершеність закону, тож для його розуміння не потрібно застосовувати будь-які спеціальні знання та навички, достатньо здорового глузду. Саме тоді в доктрині права панував принцип «*clara non sunt interpretanda*» («зрозумілі закони не потребують тлумачень»)⁹.

Промовистим є наведений В. Грабарем факт про Наполеона I Бонапарта, який, дізнавшись про виданий коментар Цивільного кодексу Франції, сказав: «Пропає мій кодекс»¹⁰. В одній зі статей кодексу йшлося: «Суддя, який відмовиться судити з приводу мовчання, темноти або недостатності закону, може підлягати переслідуванню за звинуваченням у відмові в правосудді»¹¹. Тоді вважали, що кодекс належним чином регулює суспільні відносини і не потребує будь-яких втручань чи уточнень.

Уже впродовж XX — на початку XXI ст. з розвитком правової науки тлумачення активно використовують і досліджують. З розвитком прецедентного права тлумачення розуміють не лише як відтворення, а і як творення права. Велика кількість наукових робіт у цей період присвячена проблемним питанням тлумачення права. Продовжуючи ці напрацювання, у цій статті ми частково розглянемо загальні питання тлумачення, а також дослідимо питання тлумачення в кримінальному праві.

З історії тлумачення ми простежуємо, як змінюється ставлення держав, окремих науковців, звичайних людей до тлумачення. Це шлях від повного заперечення до прийняття та схвалення. На сьогодні абсолютно переважає думка про необхідність та обов'язковість тлумачення. Водночас розгляд можливості тлумачення переходить у дещо іншу площину. Науковці ставлять під питання можливість тлумачення норм у тій чи іншій галузі права. Тож далі розглянемо особливості тлумачення в приватному та публічному праві.

Поділ права на приватне та публічне на сьогодні є все більш умовним. У теорії права є дуже багато концепцій і підходів для такого розподілу та його обґрунтування. На практиці він також має вагоме значення, оскільки є зручним для праворозуміння та правозастосування, а також дає змогу систематизувати законодавство. Однак з розвитком правовідносин усе важче визначити критерії для чіткого розподілу та встановлення меж між приватним і публічним правом. Правовідносини в галузях, які прийнято вважати приватно-правовими чи публічно-правовими, мають багато винятків, через які їх не можна зарахувати до однієї з підсистем. Як результат, теоретичні основи поділу права на приватне та публічне порушуються та видозмінюються¹².

⁵ Малента, «Історичні аспекти становлення тлумачення норм права».

⁶ Там само.

⁷ Н. В. Іванчук, «Історико-правові засади становлення та розвитку тлумачення норм права в юридичній науці», *Південно-український правничий часопис* 1 (2013): 133, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_1_44.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ *Code civil des Français: édition originale et seule officielle*, Gallica, accessed April 9, 2025, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1061517/f2.item>.

¹² Олександр Миколенко, «Поділ національного права на публічне і приватне право та його теоретичне і практичне значення», *Правова держава* 23 (2016): 58–64, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_23_13.

У цьому контексті погоджуємося з О. Банчуком стосовно того, що не потрібно проводити чіткого розмежування між публічним і приватним правом, варто розглядати їх у комплексі, як сукупність суспільних відносин, які набувають то одну якість, то іншу та об'єднані в єдину систему правового регулювання¹³.

Альона Дутко також наголошує, що немає «чисто» публічних чи приватних галузей права. Під час їхньої реалізації відбувається взаємопроникнення засад публічного права в галузі приватного права, а засад приватного права — у галузі публічного права. Дослідниця підтримує позицію тих науковців, які вважають, що «публічне та приватне право є не сукупністю відповідних галузей права, а являють собою певні системи норм права і є підсистемами у структурі системи права»¹⁴.

Підтвердженням того, що немає потреби в чіткій диференціації публічного та приватного права, є практика, притаманна системі англосаксонського права. В англосаксонській системі загалом немає поділу права на публічне та приватне. Водночас також немає поділу права за галузями¹⁵.

Далі розглянемо теоретичні та практичні особливості, притаманні приватно-правовим та публічно-правовим відносинам, які мають бути враховані в процесі тлумачення норм цих підсистем.

Приватне право — це підсистема права, що регулює відносини між суб'єктами права (фізичними та юридичними особами), які є рівними у своїх правах та інтересах. Взаємодія сторін приватного права відбувається на рівних без участі суб'єктів владних повноважень з використанням диспозитивного підходу, який надає його учасникам значну автономію в реалізації своїх прав та інтересів¹⁶.

Ґрунтовну характеристику особливостей приватного права, які впливають на його тлумачення, надала Валерія Антошкіна. Тож для розгляду основних ознак приватного права будемо звертатися до її досвіду.

Однією з ключових ознак приватного права, про яку ми вже згадували, є диспозитивність. Учасники цивільних правовідносин під час укладання договору можуть встановити власні правила та обмеження, які поширюватимуться виключно на них.

Водночас варто наголосити, що диспозитивність не є необмеженою. Будь-які відносини повинні бути тією чи іншою мірою врегульовані загальними правилами, які забезпечать правопорядок і допоможуть уникнути свавілля. Нерідко трапляються ситуації, коли доволі важко визначити межі диспозитивності, встановлені імперативними приписами, які потребують додаткового тлумачення¹⁷.

До приватного права входить низка галузей: цивільне (включно з господарським), сімейне, трудове, житлове, земельне право та ін. Як наслідок, галузі приватного права мають великий обсяг правових норм, які регулюють доволі велике коло правовідносин. З огляду на це під час тлумачення та застосування норм потрібно враховувати обсяги та систему таких норм¹⁸.

Серед галузей приватного права центральне місце належить цивільному праву. Через свою наповненість та універсальність норми цивільного права можуть застосовуватися в інших галузях (господарському, сімейному, земельному та ін.) у разі неврегульованості того чи іншого питання. Проте приписи інших галузей приватного права незастосовні для питань цивільних правовідносин. Отже, цивільне право є фундаментом у приватному праві, а тому практика застосування його норм та надане їм тлумачення має бути загальним і використовуватися й для інших галузей¹⁹.

Характерною ознакою галузей приватного права є також значне використання оцінних понять. Тлумачення таких понять потребує спеціальних знань і вмінь, зокрема, під час розгляду справ судами²⁰.

Особливе місце в системі приватного права посідають правочини (односторонні та багатосторонні), зокрема договори. Принцип свободи договору перетворює фактично кожен договір на окремий об'єкт тлумачення та змушує його сторони, а також суд індивідуально аналізувати кожен договір²¹.

До тлумачення договору вдаються для розв'язання проблемних питань, які можуть виникнути у зв'язку з його укладенням, серед яких: чи є договір укладеним, яка мета його укладення та який

¹³ Миколенко, «Поділ національного права на публічне і приватне право та його теоретичне і практичне значення».

¹⁴ Альона Дутко, «Особливості юридичних конструкцій приватного права», *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* 825 (2015): 65, http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_13.

¹⁵ О. Дручек, Р. Зварич і М. Новікова, «Романо-германська та англосаксонська правові системи: історичні аспекти формування та основні характеристики», *Право та державне управління* 2 (2023), <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.59>.

¹⁶ Микола Козюбра, ред., *Загальна теорія права* (Київ: Ваіте, 2015), 145.

¹⁷ Валерія Антошкіна, «Особливості тлумачення в системі приватного права», *Правова позиція* 3 (2020): 9, <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-3.1>.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

зміст його умов; у якому значенні вжито в його тексті слова, терміни і поняття; чи вносили зміни в договір і наскільки суттєвими вони були; чи був договір припинений; чи врегульована договором проблемна ситуація, що виникла; чи збігається волевиявлення сторін з їхньою дійсною волею²².

На значну роль суду в тлумаченні норм саме приватного права впливає відсутність відповідальних органів, які могли б надавати роз'яснення щодо того чи іншого нормативно-правового акта. Зважаючи на це, судові тлумачення, яке може бути як нормативним, так і казуальним, має велике значення в приватноправових відносинах²³.

Також у приватному праві активно використовують аналогію закону. Якщо немає чіткої норми з конкретного питання, особа, яка застосовує право, може шляхом тлумачення та звернення до інших норм, які регулюють схожі правовідносини, оперативно вирішувати проблемні питання шляхом використання аналогії доти, доки законодавець не вирішить цієї проблеми²⁴.

Ще однією властивістю приватного права є допустимість використання звичаю для врегулювання взаємовідносин. Самі нормативно-правові акти прямо дозволяють використання звичаю, це дає змогу ефективніше вирішувати проблемні питання та на рівні з аналогією права допомагає уникнути прогалин у чинному законодавстві або договорі²⁵.

Проаналізувавши особливості приватного права, ми маємо чітке бачення його специфіки, що впливає на процес тлумачення. Широка диспозитивність, яка панує в приватному праві, має як переваги, так і недоліки. Однак однозначно можна стверджувати, що така характеристика приватного права залишає надзвичайно широке поле для маневрів щодо його тлумачення нормозастосовувачами. Отже, тлумачення в приватному праві є складною багаторівневою конструкцією, яка потребує досліджень.

На відміну від приватного права, публічне право — це підсистема права, яка регулює відносини, неодмінним учасником яких є представник публічної влади (державної влади та/або місцевого самоврядування). Якщо в приватному праві головну роль відіграє приватний інтерес, то в публічному — суспільний (публічний) інтерес. Публічне право має імперативний характер і вертикальну будову. Публічно-правові відносини можна умовно поділити на три категорії:

- 1) відносини, що виникають між суб'єктами владних повноважень;
- 2) відносини, що виникають між суб'єктом владних повноважень та іншими суб'єктами права;
- 3) відносини між іншими суб'єктами права, які прямо стосуються діяльності держави і місцевого самоврядування²⁶.

Галузі, які входять до публічного права, можна поділити на матеріальні (конституційне, адміністративне, фінансове, податкове право та ін.) та процесуальні (кримінальне процесуальне, цивільне процесуальне, адміністративне процесуальне право та ін.)²⁷.

За аналогією з приватним правом звернемо увагу на особливості публічного права, які впливають на його тлумачення, та, зокрема, спробуємо їх порівняти.

В основі публічного права лежить принцип імперативності, який встановлює чіткі межі для тих чи інших дій та правовідносин. Відповідно до статті 19 Конституції України, суб'єкти владних повноважень (державні органи та органи місцевого самоврядування), їхні посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Отже, головний учасник публічно-правових відносин має чіткі обмеження для власної діяльності.

Водночас, крім суб'єктів владних повноважень, є інші суб'єкти-учасники правовідносин — фізичні та юридичні особи. Як зазначено у вже згаданій статті 19 Конституції України, ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Отже, крім імперативного принципу, у публічному праві також є диспозитивність, хоч і, очевидно, не така сама, як у приватному праві.

Питання меж діяльності суб'єктів владних повноважень і свобода дій інших осіб доволі часто є проблемними питаннями. Їх встановлення та обґрунтування потребує комплексного аналізу й окремого розгляду в кожному випадку, що й зумовлює необхідність тлумачення таких норм у публічному праві.

²² Антошкіна, «Особливості тлумачення в системі приватного права», 9.

²³ Там само.

²⁴ Там само, 10.

²⁵ Там само.

²⁶ Козюбра, ред., *Загальна теорія права*, 145.

²⁷ Там само.

Поряд з імперативністю ще однією ознакою публічного права є вертикальність відносин. Відносини в публічному праві є субординаційними, де наявний суб'єкт владних повноважень, який виконує свої управлінські функції, та особа, щодо якої такі функції виконуються. З огляду на це під час тлумачення публічно-правових норм відбувається протиставлення суспільного інтересу в особі владних органів та приватного інтересу окремих осіб. Пошук балансу в протиставленні інтересів доволі часто стає складним завданням, яке має вирішуватися за допомогою тлумачення.

Публічне право охоплює велику систему нормативно-правових актів різного рівня, які регулюють великий спектр відносин. До публічного права належать конституційне, фінансове, екологічне, адміністративне, податкове, митне право та ін. Кожна галузь є окремою системою з нормами різного рівня. Отже, під час тлумачення норм публічного права потрібно комплексно підходити до оцінювання правовідносин, аналізуючи всі норми.

Подібно до приватного публічне право також має велику кількість оцінних понять. Зважаючи на це, для забезпечення ефективного регулювання відносин нормозастосовувач просто зобов'язаний здійснювати тлумачення таких понять, надаючи їм власну інтерпретацію. Під час тлумачення оцінних понять інтерпретатор розглядає кожну ситуацію окремо, оцінюючи її та роз'яснюючи конкретне поняття.

У протиставленні публічного та приватного інтересу інтерпретатор повинен звертатися до Конституції, аналізуючи її положення та відповідні публічно-правові норми на предмет порушення конституційних прав окремої особи. Конституція — Основний Закон держави, який посідає чільне місце в правовій системі. Зважаючи на імперативність і вертикальність відносин у публічному праві, про які вже йшлося, Конституція набуває тут особливого значення.

На відміну від приватного права, де активно застосовують аналогію закону, в публічному праві застосування аналогії є набагато гострішим. Враховуючи особливості публічно-правових відносин, про які йшлося вище, зокрема їхній імперативний характер і вертикальність, та зважаючи на пріоритетність дотримання та захисту прав людини, застосування аналогії в цій сфері є доволі неоднозначним і проблемним.

На думку В. Асмуса, «аналогія є висновком, який полягає у здогадці, що властивість, яка належить предметам відомої групи і трапляється в них разом із деякою сукупністю інших властивостей, буде належати, крім цих предметів, ще одному предмету, який схожий з предметами групи, оскільки має таку саму сукупність властивостей»²⁸.

Правознавиця, спеціалістка в галузі кримінально-процесуального права Поліна Елькінд доволі категорично охарактеризувала аналогію як «неминуче зло»²⁹. Звісно, ідеальною є ситуація, коли абсолютно будь-який аспект суспільних відносин є врегульованим законодавцем. Однак така ситуація є утопічною, зважаючи на динамічність права, а також на розвиток суспільних відносин та появу нових явищ і процесів у суспільстві. Звідси випливає, що в будь-якій правовій системі завжди трапляється випадок, коли потрібно буде застосовувати аналогію.

На переконання І. Сабо, застосування аналогії є неминучим у всіх галузях права, крім кримінального³⁰. З цим важко не погодитися, оскільки, наприклад, суд не може відмовитися від розгляду справи, посилаючись на відсутність тієї чи іншої норми. Така відмова спричинить порушення невід'ємного права людини на справедливий суд. Отже, якщо немає конкретної норми, має застосовуватися аналогія. Однак відкритим залишається питання щодо рівня та меж її застосування.

Надаючи характеристику приватно-правовим та публічно-правовим відносинам, ми навмисно не вказували на належність кримінального права до однієї з підсистем. Це зумовлено специфікою відносин у сфері кримінального права та неоднозначністю підходів до їхньої категоризації.

Одним з основних завдань кримінального права є охорона правопорядку від злочинних посягань. Однак його мета не обмежується лише публічним інтересом. Захист суб'єктивних прав (право на життя, особисту недоторканність, недоторканність власності та ін.) є не менш важливим завданням кримінального права. Останнім часом посилюється тенденція невіднесення кримінального права до публічних галузей³¹.

²⁸ В. Ф. Асмус, *Логика* (Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1947), 335.

²⁹ О. В. Бондар, «Поняття і значення застосування аналогії в кримінальному судочинстві», *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* 21 (2009): 4, http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2009_21_40.

³⁰ Т. М. Карнаух, «Проблеми застосування правової аналогії у цивільному судочинстві України», *Наукові записки НаУКМА* 103 (2010): 107.

³¹ Козюбра, ред., *Загальна теорія права*, 146.

На противагу цьому Р. Дворкін зазначав про те, що в приватному судочинстві майже в усіх випадках виграє одна з двох конкуруючих сторін. Кримінальному праву притаманні риси публічного права, за яким підсудний несе відповідальність за свої злочини перед суспільством. На думку Дворкіна, «геометрія кримінального переслідування не протиставляє протилежні права одне одному [і тому] відрізняється від тези про права, які виконуються симетрично»³².

Водночас неможливість проведення чітких меж між приватним і публічним правом надає нам простір для роздумів про амбівалентність кримінального права. Тобто відносини в цій галузі в процесі розвитку можуть набувати як приватно-правового, так і публічно-правового характеру.

Однак, якщо поглянути на кримінальне право крізь призму його тлумачення, його належність саме до публічних галузей права видається більш доречною. Кримінальне право, як і інші традиційні публічні галузі права, через предмет регулювання за своєю сутністю має бути максимально стабільним і передбачуваним, тому процес його тлумачення має більше особливостей та обмежень, ніж у приватноправових відносинах. З огляду на це в контексті тлумачення кримінального права будемо вважати його саме публічною галуззю. Водночас, як уже зазначали, до такого розподілу потрібно ставитися більш умовно.

Публічне право як одна з підсистем права та кримінальне право як одна з галузей права мають однакові вимоги щодо своєї стабільності та визначеності. З огляду на це особливу увагу приділяють питанню їхнього тлумачення. Великі дискусії викликає розгляд можливості розширеного тлумачення в таких галузях. Низка науковців однозначно стверджують про неприпустимість такого тлумачення та наводять багато аргументів проти цього. Однак є частина тих, хто має протилежну думку.

Постійний розвиток встановлених принципів є одним із найефективніших чинників громадянського прогресу нації. Такі принципи розкриваються поступово, час від часу змінюючись, розкриваючись або обмежуючись внаслідок людських дій. «Кодекс — це не гербарій», у якому лежать закони, як засушені рослини. Навпаки, кодекс — це плід, який вирощений із громадянського життя нації і в якому закладено насіння для майбутніх зростань³³.

Роль тлумачення надзвичайно велика, ніхто й ніколи не обходився без нього. Така потреба в тлумаченні закладена в самій природі речей, нашого розуму та мови. У державах, де існують кодекси (Франція, Австрія, Німеччина та ін.), обов'язково є орган, який надає пояснення у разі будь-яких сумнівів³⁴.

Розширене тлумачення норм права застосовують тоді, коли зміст норми ширший за її текстуальне вираження. Це потрібно, зокрема, тоді, коли норма сформульована доволі лаконічно та потребує пояснення для правильного застосування. Також таке тлумачення необхідне у разі незавершеного переліку обставин та умов реалізації норм права³⁵.

Результатом такого тлумачення є інтерпретаційно-правовий або правотлумачний акт, який містить формально-обов'язкові правила-роз'яснення змісту правової норми. Проте такий акт не змінює норму права, а лише роз'яснює її³⁶.

Відповідно до застосовного в кримінальному праві принципу *nulla poena sine lege* судді повинні користуватися виключно чинними законами та не можуть створювати нове законодавство під час розгляду справ. Однак, як стверджують Д. Канале та Дж. Тузет, такий принцип не означає повного позбавлення суддів судового розсуду, адже гнучкість є важливою потребою права загалом і кримінального зокрема (очевидно, в дещо інших обсягах). Розширене тлумачення є допустимим у кримінальному праві за умови, що під час такого тлумачення не створюється новий закон³⁷.

Прикладом необхідності застосування розширеного тлумачення правових норм у зв'язку з розвитком суспільних відносин і технологій є справа Радіо Ватикану. Відповідно до обставин справи, яку розглядав Касаційний суд Італії, на території Ватикану встановили передавальні вежі, які випромінювали електромагнітні хвилі, що, як було з'ясовано, завдавали шкоди населенню поблизу них³⁸.

³² Briain Jansen, "Dworkin's Rights Conception of the Rule of Law in Criminal Law," *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 46, no. 2 (2017), <https://doi.org/10.5553/njlp/221307132017046002004>.

³³ Gerald L. Bruns, *Law and Language: Hermeneutics of the Legal Text* (University of California Press, 1992), 43–44.

³⁴ Ibid.

³⁵ О. М. Балинська, *Проблеми тлумачення правових норм* (Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021).

³⁶ Зоя Загинеї, *Кримінально-правова герменевтика* (Київ: АртЕк, 2015), 48.

³⁷ Damiano Canale and Giovanni Tuzet, "Analogical reasoning and extensive interpretation," in *Analogy and Exemplary Reasoning in Legal Discourse*, eds. Hendrik Kaptein and Bastiaan van der Velden (Amsterdam University Press, 2018), 71, <https://doi.org/10.1515/9789048537143-005>.

³⁸ Ibid., 73.

У Кримінальному кодексі Італії передбачено відповідальність за небезпечні викиди речовин (у перекладі з італійської буквально: «небезпечне кидання речей»). Суд розглядав питання, чи можна випромінювання хвиль вважати «киданням речей», для чого вдався до семантичного аналізу слів «кидання» та «речей»³⁹.

Касаційний суд здійснив комплексний аналіз Кримінального кодексу та встановив, що слово «річ» тлумачиться розширено та охоплює не лише речі, що мають матеріальний вимір, а й нематеріальні, що мають економічну цінність. Щодо слова «кидати» суд зазначив, що його доречно використовувати також і в контексті «випромінювання», а також вказав на наявність таких словосполучень: «кинути крик», «кинути світло», «кинути підозру». Зрештою, суд дійшов висновку, що випромінювання хвиль підпадає під визначення викидів речовин, передбачене Кримінальним кодексом Італії⁴⁰.

Отже, розвиток нових технологій зумовлює появу нових проблемних питань, які потрібно вирішити, зокрема, суду. Зважаючи на неможливість миттєвої реакції на всі зміни суспільного життя з боку законодавця, суд у своїй діяльності застосовує розширене тлумачення норм, що дає змогу забезпечувати ефективне судочинство.

Випадки можливого розширеного тлумачення норм кримінального права розглядає і Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ). ЄСПЛ, зокрема, надає оцінку одному з елементів принципу законності в кримінальному праві — *lex stricta*⁴¹.

У статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) міститься заборона визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, якщо така дія чи бездіяльність на момент її вчинення не становила кримінального правопорушення відповідно до національного закону або міжнародного права. Водночас заборонено призначення суворішого покарання. Крім того, зазначена стаття містить положення, за яким її обмеження не перешкоджають судовому розгляду, а також встановленню покарання, якщо такі дії становили кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, норми кримінального права не повинні тлумачитися на шкоду обвинуваченому, у тому числі за аналогією. Однак ЄСПЛ також наголошує на тому, що незалежно від ступеня та якості формулювання кримінально-правові норми, як і інші, завжди потребують судового тлумачення. Це пов'язано з необхідністю з'ясування сумнівних аспектів, врахування змінюваних обставин, тлумачення та застосування нечітких понять. Судова практика періодично змінюється через зміну обставин, а законодавство залишається тим самим. Тому такі зміни практики обов'язково повинні бути обґрунтованими та послідовними⁴².

У своїй практиці ЄСПЛ показує, що криміналізація діяння через розширене тлумачення є цілком можливою, коли це відповідає суті правопорушення та є розумно передбачуваним⁴³. З огляду на поширеність у правовій доктрині переконання щодо неможливості розширеного тлумачення кримінально-правових норм, така позиція ЄСПЛ видається доволі провокативною та небезпечною. Однак Суд звертає увагу на категорію розумної передбачуваності, яку розкриває під час розгляду справ.

Знаковою в цьому контексті є справа «С. Р. проти Сполученого Королівства» (*C.R. v. the United Kingdom*), за обставинами якої чоловік був звинувачений у спробі зґвалтування своєї дружини. Не погоджуючись із таким рішенням, чоловік звернувся до ЄСПЛ із заявою про порушення статті 7 Конвенції, адже на той час у Великій Британії існував подружній імунітет, відповідно до якого такі дії чоловіка не могли вважатися зґвалтуванням⁴⁴.

Розглядаючи справу, ЄСПЛ вказав на характер зґвалтування, який є настільки очевидним, що положення статті 7 Конвенції не було порушено. Суд зазначив, що відмова від наявного в законодавстві імунітету узгоджується з цивілізованою концепцією шлюбу та фундаментальними підвалинами Конвенції — повагою до людської гідності та свободи⁴⁵.

Сформований ЄСПЛ принцип передбачуваності полягає в тому, що особа повинна припускати, що її поведінка може бути кримінально-каранною, та знати, яке покарання може їй загрожувати. Суд

³⁹ Canale and Tuzet, "Analogical reasoning and extensive interpretation," 73.

⁴⁰ Ibid., 73–75.

⁴¹ С. В. Хилюк, «*Lex stricta* як складова принципу законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини», *Часопис Академії адвокатури України* 7, № 3 (2014): 92, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2014_7_3_13.

⁴² Там само, 93.

⁴³ Там само, 94.

⁴⁴ ECHR, *C.R. v. the United Kingdom*, no. 20190/92, 1995, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57955%22%5D%7D>.

⁴⁵ Ibid.

звертає увагу на те, що він не є першим та єдиним джерелом тлумачення, адже оцінювання потенційних наслідків дій чи бездіяльності може відбуватися шляхом консультації в професійного юриста, аналізу наукової літератури, норм інших галузей права, міжнародно-правових актів⁴⁶.

Розвиваючи свою позицію, ЄСПЛ також стверджує, що у разі розширювального тлумачення в кримінальному праві критерій «не на шкоду особі» відходить на другий план. Якщо норма має кілька варіантів тлумачення, кожен з яких є передбачуваним та узгоджується з суттю правопорушення, суд може обрати будь-який варіант включно з тим, що є менш сприятливим для обвинуваченого. У такому разі не буде порушено статтю 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁴⁷.

Водночас ЄСПЛ вказує на випадки, коли тлумачення буде непередбачуваним і суперечитиме статті 7 Конвенції. Зокрема, неприпустимим є застосування нових підходів у визначенні злочину та покарання, які погіршують становище особи, яка вчинила злочин⁴⁸.

Також не допускається «грубе порушення та свавілля» у застосуванні норм права національними судами. Прикладом є справа «Liivik проти Естонії», у якій національні суди визнали істотною моральну шкоду державі, завдану особою, яка займала високе службове становище. Відповідно до висновку ЄСПЛ, такі критерії є розмитими, а результат тлумачення — непередбачуваним⁴⁹.

Оцінювання практики ЄСПЛ з погляду українського кримінального законодавства викликає певні питання. Відповідно до частини третьої статті 3 Кримінального кодексу України, кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Водночас є думка, що таке положення не означає, що Кримінальний кодекс України є єдиним джерелом права⁵⁰.

А. Мадьярова зазначає, що закріплене у статті 3 Кримінального кодексу України положення потрібно тлумачити так, що перше закріплення (криміналізація діяння, закріплення видів та меж покарань, підстав для притягнення та звільнення від кримінальної відповідальності) має бути саме в Кодексі. Це є проявом установчої функції Кодексу, коли встановлюються чіткі межі, у яких можливий розвиток приписів шляхом тлумачення⁵¹.

Для порівняння доречно звернутися до судової практики США. Однією зі знакових у контексті судової правотворчості та розширеного тлумачення норм кримінального права є справа «Роджерс проти Теннессі». За фабулою справи Вілберт Роджерс завдав потерпілому ножового поранення в серце, внаслідок чого в останнього сталася зупинка серця і він впав у кому внаслідок гіпоксії головного мозку. За допомогою медичних засобів життя потерпілого підтримували протягом п'ятнадцяти місяців, після чого він помер. Судово-медичною експертизою було встановлено, що причиною смерті була гіпоксія головного мозку, спричинена ножовим пораненням⁵².

На момент описаних подій у США існувало правило «одного року та одного дня», відповідно до якого смерть особи не можна вважати вбивством, якщо вона настала пізніше ніж через один рік та один день після дії (або бездіяльності), яка нібито її спричинила.

Суд штату Теннессі виніс вирок, за яким Роджерса було визнано винним у вбивстві на підставі закону штату Теннессі, який не містить правила «одного року та одного дня». Своєю чергою Роджерс подав скаргу до Апеляційного суду штату Теннессі, вказуючи на те, що зазначене правило в будь-якому разі залишається частиною загального права штату. Апеляційний суд відмовив у задоволенні скарги, і розгляд справи перейшов до Верховного суду США⁵³.

Під час розгляду справи Верховний суд США зазначив, що заявник, спираючись на заборону зворотної дії нормативно-правового акта в часі, занадто широко тлумачить це правило. Така заборона прямо стосується законодавчих органів, оскільки в протилежному разі це б свідчило про недостатню увагу до інституційних і контекстуальних відмінностей між законодавчим процесом та процесом ухвалення рішень у загальному праві, а також негативно впливало б на вирішення невизначеностей у законодавстві та розвиток прецедентів⁵⁴.

Як зазначив Верховний суд США, скасування судом штату Теннессі правила «одного року та одного дня» не було несподіваним і невинуватим, адже розвиток медицини та суміжних наук

⁴⁶ Хилюк, «Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини», 94.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само, 95.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само, 96.

⁵¹ Там само, 97.

⁵² *Rogers v. Tennessee*, 532 U.S. 451 (2001), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/532/451/>.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

свідчить про його очевидну застарілість, що й зумовило скасування цього правила на законодавчому та судовому рівні в багатьох штатах. Отже, факт скасування такого правила поза межами Теннессі свідчить про те, що таке рішення не було несподіваним чи невиправданим. Також Верховний суд США спирався на те, що на момент вчинення злочину правило «одного року та одного дня» мало слабкі позиції в кримінальному праві штату Теннессі, адже не було частиною кримінального кодексу штату та використовувалося судом лише кілька разів⁵⁵.

З такими висновками Верховного суду США не погоджувалася частина суддів, які виклали свою позицію в окремій думці. Звернемося до окремої думки судді Антоніна Скалії, який абсолютно не погоджувався із застосованим у справі підходом.

Зокрема, А. Скалія зазначив, що своїм рішенням Верховний суд США порушив принцип *nulla poena sine lege*, який «походить від стародавніх греків» і є одним із «найпоширеніших ціннісних суджень за всю історію людської думки». Він акцентував увагу на тому, що, з огляду на рішення, склалася така ситуація, у якій обрані представники всього народу не можуть криміналізувати діяння, коли воно вже було скоєно, тоді як судді, яких не обирають, наділені такими повноваженнями. На думку А. Скалії, творці Основного Закону не вкладали в нього такого змісту. Він зазначає, що творці Конституції розглядали б таку зміну закону як справу саме законодавчого органу, що є поза компетенцією суду. І саме тому Конституція містить обмеження щодо прийняття законів зі зворотною дією в часі лише для законодавчого органу⁵⁶.

Водночас А. Скалія не погоджувався з висновком, що Роджерс був попереджений про застарілість правила «одного року та одного дня». На його переконання, Роджерс міг знати, що таке правило застаріло, однак він не міг знати, що це правило більше не є чинним, адже суд або законодавець не повідомили його про це. Скалія дійшов висновку, що без будь-якого справедливого попередження засудження Роджерса за вбивство є недійсним⁵⁷.

Отже, на прикладі різної судової практики, а також кардинально різних поглядів суддів навіть під час розгляду конкретної справи можемо простежити, наскільки складно провести чітку межу під час тлумачення правових норм. У такій ситуації, на нашу думку, неможливо виробити універсальні правила, які можна було б застосовувати в кожному випадку. Ухвалення остаточного рішення вимагає від суду глибокої інтелектуальної діяльності для з'ясування всіх деталей та обставин, оцінювання впливу рішення на фундаментальні права особи на протидію захисту суспільних цінностей.

Продовжуючи аналіз судової практики, звернемося до ще однієї показової справи, яку розглядав ЄСПЛ, — «Штрелец, Кесслер і Кренц проти Німеччини». Штрелец, Кесслер і Кренц були високопосадовцями НДР, за сприяння яких у період з 1971 до 1989 р. було вбито людей, які намагалися втекти до ФРН. Їх було звинувачено в умисному вбивстві як непрямих виконавців⁵⁸.

Берлінський регіональний суд, який першим розглядав ці справи, постановив, що положення законодавства НДР, які були чинними на момент вчинення дій, не можна використовувати як підставу для виправдання вбивства 257 людей. Суд зазначив, що такі дії «грубо й нестерпно порушували елементарні принципи справедливості та прав людини, захищені міжнародним правом», а тому навіть для рядових солдатів мало бути очевидним порушення обов'язку людства під час вчинення таких дій⁵⁹.

Рішення регіонального суду підтримав і Федеральний суд, який зазначив про неприпустимість виправдання дій шляхом посилання на норми, які суперечать правилам, що лежать в основі міжнародних документів з прав людини. Суд наголосив на необхідності тлумачити всі норми передовсім крізь призму прав людини. Вбивство людей є жахливими діями, які не можуть бути виправдані ні писаним правом, ні державною практикою⁶⁰.

Німецькі суди зверталися до формули Радбруха:

Конфлікт між справедливістю та юридичною визначеністю можна розв'язати таким чином, що позитивне право, встановлене законодавчим актом і владою, має перевагу, навіть якщо його зміст є несправедливим і неналежним, якщо тільки суперечність між позитивним правом і справедливістю не досягне такого нестерпного рівня, що закон як «неправильне право» повинен поступитися справедливості (переклад з англійської наш. — В. Б.)⁶¹.

⁵⁵ *Rogers v. Tennessee*.

⁵⁶ *Ibid*.

⁵⁷ *Ibid*.

⁵⁸ Joris Verbeek, *Legality in international criminal law; a human rights standard?* (Lunds universitet/Juridiska institutionen, 2005), 49.

⁵⁹ *Ibid*.

⁶⁰ *Ibid.*, 50.

⁶¹ *Ibid*.

Об'єднані справи розглядали в порядку апеляції у Федеральному конституційному суді. Суд оцінював справу крізь призму частини другої статті 103 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини, де закріплено принцип неможливості покарання за діяння, яке на момент його вчинення не вважалось злочинним⁶².

Федеральний конституційний суд підтримав думку інших судів. Відповідно до позиції суду заборона зворотної дії кримінального закону ґрунтується на особливій основі довіри, закладеній у кримінальних законах, які приймає демократичний орган. Водночас така особлива основа довіри не застосовується, коли в регулюванні кримінальної відповідальності з'являється несправедливість, що безпідставно виключає кримінальну відповідальність за окремі діяння, при цьому стимулюючи їх та ігноруючи загальноприйняті права людини. Як наслідок вчиняється «надзвичайна державна несправедливість», яка може існувати лише доти, доки існує така державна влада⁶³.

Вимога матеріальної справедливості передбачає повагу до прав людини, визнаних у міжнародному праві. У ситуації, що склалася, конституційні принципи ФРН вимагають поступитися захистом довіри, адже інакше такі принципи будуть підірвані⁶⁴.

Своєю чергою, ЄСПЛ, розглядаючи справу після німецьких судів, підтримав висловлену ними позицію. Суд зазначив, що мотив держави, який полягав у захисті кордону від біженців, повинен був обмежуватися принципами, проголошеними в Конституції та законах НДР. Відповідно до таких принципів, які, зокрема, закріплено в міжнародному праві, право на життя є найвищою цінністю. У результаті суд дійшов висновку, що на час вчинення дії заявників уже самі по собі були правопорушеннями, які були достатньо доступними та передбачуваними⁶⁵.

Окремі науковці критикують практику ЄСПЛ щодо розширеного тлумачення кримінально-правових норм. Незважаючи на спроби встановлення допустимих меж розширеного тлумачення, підхід ЄСПЛ все ще є розмитим і нечітким. Далеко не завжди зрозумілими є такі межі та можливість розширено тлумачити норми кримінального права. Через специфіку кримінального права, яка полягає у втручанні в життя людини, яке часто є непоправним, та необхідність дотримання принципу верховенства права це проблемне питання стає ще гострішим⁶⁶.

Водночас надання суддям такої широкої дискреції прямо впливає на зменшення ефективності Конвенції. Надання суддям у національних судах можливості розширено тлумачити кримінально-правові норми підриває роль Конвенції та відсуває її на другий план, провокуючи випадки порушення закладених у ній прав людини⁶⁷.

У цьому контексті поширеною є думка, що в тлумаченні кримінального права потрібно застосувати єдиний підхід, за яким розширене тлумачення таких норм є недопустимим, якщо його результатом стає погіршення становища особи, яка притягається до кримінальної відповідальності⁶⁸.

Розмірковуючи на тему судового тлумачення, Р. Дворкін зазначав, що належне та конструктивне тлумачення може знайти єдину правильну відповідь на майже всі інтерпретаційні суперечки. На його думку, немає жодних гарантій, що судді на практиці діятимуть правильно, однак судді більш схильні ухвалювати рішення відповідно до права, якщо вони здійснюють тлумачення, а не машинально застосовують уже наявні в збірнику правил рішення⁶⁹.

Проте така діяльність суддів може призвести до «заперечення демократії». За Р. Дворкіним, таке заперечення полягає в тому, що регулювати суспільне життя повинні демократично обрані органи, а не судді, яких призначають⁷⁰.

Як зазначає К. Роземонд, концепція прав не вимагає суворого дотримання букви закону чи намірів законодавця в кримінальному праві, а навпаки – вимагає цільового тлумачення кримінального права для захисту прав громадян. Відповідно до його позиції тлумачення для захисту прав громадян може потребувати розширеного тлумачення норм на шкоду підсудному для захисту прав жертви⁷¹.

⁶² DFR — BVerfGE 95, 96 — Mauerschützen, Internetprojekte Prof. Dr. Axel Tschentscher, LL.M., M.A., <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv095096.html>.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ ECHR, *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, no. 34044/96, 35532/97, 44801/98, 2001, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%7Ditemid%3A%7B%7D%7D>.

⁶⁶ Хилюк, «*Lex stricta* як складова принципу законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини, 99.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Jansen, "Dworkin's Rights Conception of the Rule of Law in Criminal Law."

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

К. Роземонд говорить про так звані *hard cases*, коли тлумачення закону з метою захисту прав жертви призводить до розширеного тлумачення норм права, яке своєю чергою суперечить намірам законодавця та шкодить підсудному. Прикладом є справа «С. Р. проти Сполученого Королівства», про яку вже йшлося вище. Така ситуація є демонстрацією ідеалу захисту жертви, який є більш пріоритетним, ніж суворе дотримання встановлених правил. Отже, особа не має права посилається на буквально тлумачення норм у суді для уникнення покарання. Аргументуючи свої погляди, К. Роземонд наголошує, що підсудний звинувачується не в порушенні якихось формальних правил, а в порушенні основних прав інших осіб⁷².

Однак ідеал захисту прав не обов'язково означає застосування каральних заходів щодо окремих осіб, він також охоплює відмову від застосування каральних повноважень. Джордж Флетчер виділяє негативну та позитивну законність. Відповідно до принципу негативної законності, найвищим ступенем турботи правової системи є захист громадян від агресивної поведінки держави. Цей принцип базується на правилі, за яким не може бути покарання без попереднього законодавчого попередження. Багато ситуацій є на межі злочинної діяльності, тому для чіткого розуміння особами своїх дій потрібні чіткі попередження. Водночас необхідність керуватися чинними правилами унеможливить необмежену діяльність та владу суддів і зобов'яже їх аргументувати свої рішення чинними нормами⁷³.

На відміну від негативної законності, позитивна полягає в послідовності та повноті застосування кримінально-правових норм. Передбачено, що кримінальний закон повинен карати всіх винних, а жертви злочинів мають отримувати додатковий захист. Однак такий принцип зумовлює немало суперечностей, які переважно ґрунтуються на різних підходах до розуміння права в різних правових системах⁷⁴.

Демонструючи розбіжності поглядів, Дж. Флетчер наводить приклад із чоловіком, який після його виправдання в судовому процесі зізнається у вбивстві своєї дружини. За спостереженням Дж. Флетчера, в такому випадку в німецькій системі права таку обставину розглядали б як новий доказ, який дасть змогу повторно відкрити й розглянути справу, тоді як в американській системі в жодному разі не відновлювали б кримінальне провадження, оскільки держава вже вжила всіх можливих заходів і продовження переслідування особи буде несправедливим. У цьому контексті в німецькій правовій системі верховенство права — це меч, а в американській — щит від державної влади⁷⁵.

Цілком усталеною є практика, відповідно до якої будь-які сумніви в кримінальному праві, зокрема щодо застосування закону, повинні тлумачитися на користь підсудного. Така позиція є необхідною передовсім задля досягнення справедливості, адже будь-які намагання притягнути особу до відповідальності, коли немає чітких нормативних приписів, слід вважати несправедливими. Також винесення вироків на підставі заздалегідь невизначених норм спровокує «охолоджувальний ефект», коли особи для забезпечення себе будуть утримуватися навіть від тієї поведінки, яка не є кримінально караною⁷⁶.

Висновки

Провівши аналіз особливостей тлумачення кримінального права, зокрема розширеного, крізь призму історичного розвитку цього поняття, а також засад його поділу на публічне та приватне, притаманних їм ознак, можна зробити певні висновки.

Право — динамічне явище, яке є відображенням ступеня розвитку суспільства, відносини в якому воно регулює. Застосування розширеного тлумачення в галузях публічного права, зокрема в кримінальному праві, є неминучим. Це пов'язано з безперервною еволюцією людства, розвитком і зміною суспільних відносин, загальних уявлень про право та про буття загалом. Усе це зумовлює розвиток права як живого організму, який повинен адекватно реагувати на будь-які зміни, щоб залишатися ефективним регулятором.

Також очевидно, що розширене тлумачення не може бути безмежним, адже це породить свавілля, яке своєю чергою знищить сам правовий устрій. Особливого ставлення потребує розширене тлумачення кримінально-правових норм. Характерною рисою кримінального права є можливість в окремих випадках втручатися в життя людини та чинити на нього незворотний вплив.

⁷² Jansen, "Dworkin's Rights Conception of the Rule of Law in Criminal Law."

⁷³ Ibid.

⁷⁴ George P. Fletcher, *Basic Concepts of Criminal Law* (Oxford University Press, 1998), 207.

⁷⁵ Ibid., 208.

⁷⁶ Jansen, "Dworkin's Rights Conception of the Rule of Law in Criminal Law."

Отже, повинні бути орієнтири та обмеження, перетин яких є неприпустимим. Такими орієнтирами та обмеженнями однозначно є права людини — як підсудного, так і потерпілого. Тлумачення, яке порушуватиме ці права, не може бути апіорі, адже ідея захисту прав однієї людини за рахунок порушення прав іншої є несправедливою та не може реалізовуватися на практиці.

Список використаної літератури

- Антошкіна, Валерія. «Особливості тлумачення в системі приватного права». *Правова позиція* 3 (2020): 7–12. <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-3.1>.
- Арістотель. *Політика*. Пер. з давньогр. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000.
- Асмус, В. Ф. *Логика*. Москва: Державне видавництво політичної літератури, 1947.
- Балинська, О. М. *Проблеми тлумачення правових норм*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021.
- Бондар, О. В. «Поняття і значення застосування аналогії в кримінальному судочинстві». *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* 21 (2009): 246–51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2009_21_40.
- Дручек, О., Р. Зварич і М. Новікова. «Романо-германська та англосаксонська правові системи: історичні аспекти формування та основні характеристики». *Право та державне управління* 2 (2023): 405–414. <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.59>.
- Дутко, Альона. «Особливості юридичних конструкцій приватного права». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* 825 (2015): 63–68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_13.
- Загинеї, Зоя. *Кримінально-правова герменевтика*. Київ: АртЕк, 2015.
- Зверев, Євген. «Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика». Автореф. дис. канд. юрид. наук, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2015. <https://core.ac.uk/reader/149245860>.
- Іванчук, Н. В. «Історико-правові засади становлення та розвитку тлумачення норм права в юридичній науці». *Південноукраїнський правничий часопис* 1 (2013): 132–34. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_1_44.
- Карнаух, Т. М. «Проблеми застосування правової аналогії у цивільному судочинстві України». *Наукові записки НаУКМА* 103 (Юридичні науки) (2010): 106–109.
- Козюбра, Микола, ред. *Загальна теорія права*. Київ: Ваїте, 2015.
- Малента, В. С. «Історичні аспекти становлення тлумачення норм права». *Вісник Академії адвокатури України* 1 (2010): 18–21. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_1_5.
- Миколенко, Олександр. «Поділ національного права на публічне і приватне право та його теоретичне і практичне значення». *Правова держава* 23 (2016): 58–64. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_23_13.
- Хилюк, С. В. «*Lex stricta* як складова принципу законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини». *Часопис Академії адвокатури України* 7, № 3 (2014): 92–103. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2014_7_3_13.
- Bruns, Gerald L. *Law and Language: Hermeneutics of the Legal Text*. University of California Press, 1992.
- Canale, Damiano, and Giovanni Tuzet. “Analogical reasoning and extensive interpretation.” In *Analogy and Exemplary Reasoning in Legal Discourse*, edited by Hendrik Kaptein and Bastiaan van der Velden, 65–86. Amsterdam University Press, 2018. <https://doi.org/10.1515/9789048537143-005>.
- Code civil des français: édition originale et seule officielle*. Gallica. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1061517/f2.item>.
- DFR – *BVerfGE* 95, 96 – *Mauerschützen*. Internetprojekte Prof. Dr. Axel Tschentscher, LL.M., M.A. <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv095096.html>.
- European Court of Human Rights. *C.R. v. the United Kingdom*, no. 20190/92, 1995. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57955%22%5D%7D>.
- European Court of Human Rights. *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, no. 34044/96, 35532/97, 44801/98, 2001. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-7100%22%5D%7D>.
- Fletcher, George P. *Basic Concepts of Criminal Law*. Oxford University Press, 1998.
- Jansen, Briain. “Dworkin’s Rights Conception of the Rule of Law in Criminal Law.” *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 46, no. 2 (2017): 160–76. <https://doi.org/10.5553/njlp/221307132017046002004>.
- Johnston, David. *The Cambridge Companion to Roman Law*. Cambridge University Press, 2015.
- U.S. Supreme Court. *Rogers v. Tennessee*, 532 U.S. 451 (2001). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/532/451/>.
- Verbeek, Joris. *Legality in International Criminal Law: A Human Rights Standard?* Lund University, 2005.

Vladyslav Barylchenko

Postgraduate student, Faculty of Law, National University of Kyiv-Mohyla Academy;

Legal Consultant, Global Rights Compliance, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0000-5625-1907>

vladyslav.barylchenko@ukma.edu.ua

**INTERPRETATION IN CRIMINAL LAW:
SPECIFIC FEATURES AND LIMITS****Abstract**

The article examines the peculiarities of interpretation in criminal law, which, given distinct nature of this branch of law, remains a topical issue today. In particular, the article focuses on the broad interpretation of criminal law provisions, which continues to provoke heated debate among scholars.

The author provides a brief overview of the historical development of the concept of interpretation in law and the changes in attitudes towards its implementation. As a result, it becomes evident that the issue of interpretation is not new, but dates back centuries and has been the subject of reflection and discussion throughout history.

The article also draws attention to the distinction between private and public branches of law, and the necessity of such a division. The author concludes that this division has a significant impact on the process of interpreting legal provisions. At the same time, the author emphasises that the distinctive features of criminal law provisions make it difficult to classify this branch strictly as private or public law. Criminal law provisions are highly specific, and therefore their interpretation has its own nuances and requires additional attention. In particular, the author examines the attitudes of scholars and court positions on the interpretation of criminal law provisions, including scope-based interpretation. Specifically, the author reviews the case law of German and Italian courts, as well as cases heard by the European Court of Human Rights. It is found that broad interpretation of criminal law provisions can occur in law enforcement practice, as it addresses contemporary challenges and the need for justice.

As a result, it is concluded that in some cases, criminal law provisions must be interpreted extensively, and such a process is sometimes inevitable. At the same time, the issue of defining the limits of such interpretation remains controversial and requires resolution to ensure effective and fair law enforcement. Human rights—equally those of the defendant and the victim—serve as clear guidelines and limitations for such activities, as their violation would undermine their very purpose.

Keywords: broad interpretation, interpretation limits, criminal law interpretation.

Матеріал надійшов 09.04.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)